

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ

προσωπικότητα –
χαρακτήρας - θεωρία –
κληρονομικότητα –
χαρακτηριστικά –
διαταραχές
προσωπικότητας

3.1 Η Έννοια της Προσωπικότητας

τι είναι
προσωπι-
κότητα;

52

Τι είναι **προσωπικότητα**; Μολονότι είναι μια καθημερινή και συνηθισμένη λέξη, ένας ορισμός της έννοιάς της φαίνεται να μην είναι απλή υπόθεση! «Αυτός ο άνθρωπος είναι μεγάλη προσωπικότητα», λέμε, ή «Η Μαρία έχει προσωπικότητα», ή «...στο τάδε κοσμικό γεγονός παραβρέθηκαν και πολλές προσωπικότητες». Τι εννοούμε άραγε;

Αν σκεφτούμε λίγο, θα δούμε ότι υπάρχει ένα κοινό στοιχείο σε όλες τις πιο πάνω χρήσεις της λέξης προσωπικότητα, ότι, δηλαδή, όλα τα άτομα των παραδειγμάτων ξεχωρίζουν. Σ' αυτές τις καθημερινές εκφράσεις λοιπόν η λέξη προσωπικότητα αναφέρεται σε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μερικών ατόμων είτε από πλευράς ευφυΐας και συμπεριφοράς είτε από πλευράς επιτευγμάτων και καταξίωσης σε έναν η περισσότερους τομείς της ζωής τους, που σε σύγκριση με τα συνηθισμένα ξεχωρίζουν.

Ποια όμως είναι η άποψη της επιστήμης της Ψυχολογίας; Η Ψυχολογία με τον όρο προσωπικότητα αναφέρεται σε όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά τα οποία επηρεάζουν τον τρόπο που αισθανόμαστε, σκεπτόμαστε και συμπεριφερόμαστε και που μπορεί να βλέπουν οι άλλοι ή μπορεί να θέλουμε να τα κρύψουμε. Χαρακτηριστικά που είναι παγιωμένα και που κάνουν τη συμπεριφορά προβλέψιμη, ανάλογα με την περίπτωση. Για παράδειγμα, όταν λέμε «ο Κώστας εκνευρίζεται εύκολα», εννοούμε ότι ο εύκολος εκνευρισμός είναι ένα χαρακτηριστικό του Κώστα, που συμβάλλει επιπλέον στο να είναι ο Κώστας αυτό που είναι.

Αυτά τα χαρακτηριστικά δεν είναι μοναδικά στο κάθε άτομο, ο συνδυασμός τους κάνει το άτομο μοναδικό. Όμως τι είναι αυτά τα χαρακτηριστικά; Πώς και πότε τα αποκτά κανείς; Γιατί όλα τα παιδιά μιας οικογένειας δεν είναι ίδια, αφού έχουν τους ίδιους γονείς και μεγαλώνουν στην ίδια οικογένεια; Που οφείλεται η διαφορετικότητα;

Η αλήθεια είναι ότι δεν υπάρχει μία απάντηση, εξαιτίας της πολυπλοκότητας και της ιδιαιτερότητας της έννοιας της προσωπικότητας.

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν κάποιες από τις απόψεις των σημαντικότερων θεωρητικών της Ψυχολογίας.

Βασικά ερωτήματα που προσπαθούν να απαντήσουν οι θεωρίες.

Ένα βασικό στοιχείο που προσφέρουν οι θεωρίες της προσωπικότητας είναι ότι δείχνουν την εικόνα της ανθρώπινης φύσης, ανάλογα με το πώς τη βλέπει κάθε θεωρητικός. Η εικόνα αυτή έχει σχέση με την προσωπική εμπειρία του καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτός αντικρίζει τον κόσμο.

Κάθε θεωρητικός λοιπόν έχει τη δική του εικόνα για την ανθρώπινη φύση, που είναι σχετική με τις δικές του εμπειρίες, και η εικόνα του αυτή προσπαθεί να δώσει απαντήσεις σε πολλά ερωτήματα που αφορούν το τι σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος.

Μπορεί λοιπόν να πει κανείς ότι η επιστήμη της Ψυχολογίας είναι επηρεασμένη από το πώς οι επιστήμονες της βλέπουν και εξηγούν τον άνθρωπο. Όμως, όλες οι θεωρίες για την προσωπικότητα προσπαθούν να δώσουν εξηγήσεις στα πιο κάτω βασικά ερωτήματα:

- Είναι το μέλλον του ανθρώπου προκαθορισμένο ή έχει ο άνθρωπος ελεύθερη βούληση και κάνει τις δικές του επιλογές; Κατευθύνουμε, δηλαδή, μόνοι μας τις πράξεις μας κάνοντας επιλογές με τη λογική μας; Μπορούμε να ορίζουμε την τύχη μας ή είμαστε δέσμιοι των προηγούμενων εμπειριών μας, των βιολογικών παραγόντων, υποσυνείδητων δυνάμεων που δεν μπορούμε να ελέγξουμε; Ποιοι από τους παραπάνω παράγοντες έχουν επηρεάσει την προσωπικότητά μας;

- Κληρονομικότητα ή περιβάλλον; Ποια είναι η καθοριστική επιρροή στην προσωπικότητά μας; Είναι τα στοιχεία που έχουμε κληρονομήσει από τους προγόνους μας ή αυτά που μας έχει δώσει το περιβάλλον; Στηρίζεται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς μας μόνο στις κληρονομικές μας καταβολές, την ιδιοσυγκρασία και τις προδιαθέσεις που έχουμε πάρει από τους γονείς μας ή μας πλάθει το περιβάλλον το οποίο ζούμε; Και τι συμβαίνει με τη ευφυΐα μας; Είναι και αυτή μια « προίκα » που έχουμε από τους γονείς μας ή μήπως αυτή επηρεάζεται από την ποιότητα και την ποσότητα ερεθισμάτων που παίρνουμε μέσα από την οικογένεια και το σχολείο;

- Τι παίζει μεγαλύτερο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς μας, οι παιδικές μας εμπειρίες ή οι εμπειρίες που αποκτάμε αργότερα;

- Ποιοι είναι οι στόχοι του ανθρώπου; Τι μας υποκινεί;

- Είναι η ανθρώπινη φύση καλή ή κακή;

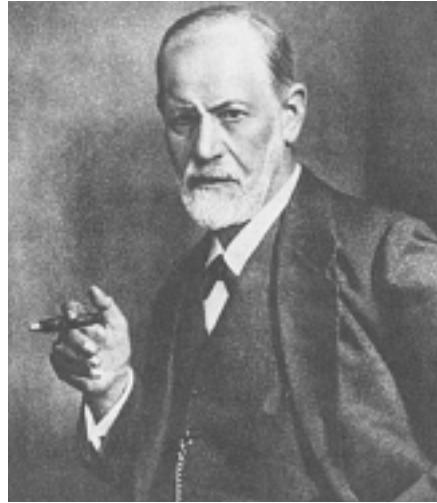
3.2 Κύριες Θεωρίες Προσωπικότητας

Οι θεωρίες για την προσωπικότητα είναι πολλές και ενδιαφέρουσες. Εμείς θα δούμε σε απλοποιημένη μορφή τις πιο κάτω.

3.2.1. Η Ψυχαναλυτική προσέγγιση. Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud 1856 – 1939)

Η πρώτη συστηματική μελέτη της προσωπικότητας, η Ψυχαναλυτική Προσέγγιση, η οποία είναι έργο του Σίγκμουντ Φρόυντ, ξεκίνησε κατά τα τέλη του 19ου αιώνα. Η δουλειά του Φρόυντ είναι τόσο σημαντική, ώστε πολλές οι θεωρίες που αναπτύχθηκαν μετά τη δική του οφείλουν την ύπαρξή τους στην πρώτη αυτή θεωρητική προσέγγιση. Γιατί; Διότι οι άλλοι θεωρητικοί, είτε σύγχρονοι είτε μεταγενέστεροί, του αφού μελέτησαν τη θεωρία του, ή διαφώνησαν ριζικά, οπότε διατυπώνοντας τις δικές τους αντιρρήσεις «έχτισαν» τη δική τους θεωρία, ή εμπνεύστηκαν και με τη δική τους συμβολή την αναμόρφωσαν

Οι απόψεις του Φρόυντ δεν επηρέασαν μόνο την Ψυχολογία, αλλά καλλιέργησαν και ένα νέο τρόπο σκέψης για τον εαυτό μας και την έννοια της προσωπικότητας.

Σίγκμουντ Φρόυντ

Βασικά στοιχεία της Ψυχαναλυτικής θεωρίας.

Τα ένστικτα ως κινητήρια δύναμη της προσωπικότητας.

Τα ένστικτα και οι ορμές, κατά τον Φρόυντ, είναι ενέργεια με βιολογική βάση. Το σώμα μας περιέχει ενέργεια. Όταν διεγείρεται κάποιο σημείο του δημιουργείται ανάγκη για απελευθέρωση ενέργειας.

Ο Φρόυντ διέκρινε δυο κατηγορίες ορμών, της ζωής και του θανάτου. Η ορμή της ζωής εξυπηρετεί την αυτοσυντήρηση και

υποσυνείδη-
τες δυνάμεις
σεξουαλικής
ορμής και
επιθετικότη-
τας

Η προσωπικότητα του ατόμου

περιλαμβάνει όλες τις ευχάριστες αισθητικές εμπειρίες καθώς και τη σεξουαλική πράξη, ενώ **η ορμή του θανάτου (καταστροφική ορμή)** εναντιώνεται στην ορμή της ζωής, δηλαδή στην αυτοσυντήρηση και τη σεξουαλικότητα. Την ενέργεια της σεξουαλικής ορμής ο Φρόυντ την ονόμασε **λίμπιντο (libido)**.

Η δομή της προσωπικότητας κατά τον Φρόυντ.

Ο Φρόυντ είδε την προσωπικότητα ως ένα δυναμικό σύστημα που αποτελείται από τρία μέρη, το **εκείνο (id)**, το **εγώ (ego)** και το **υπερεγώ (superego)**. Αυτά ανήκουν και λειτουργούν σε τρία επίπεδα, στο **συνειδητό**, που περιέχει όλα τα πράγματα που μπορούμε να σκεφτούμε και να γνωρίζουμε σε οποιαδήποτε στιγμή, το **προσυνειδητό** που περιέχει πράγματα που μπορούμε εύκολα να φέρουμε στη μνήμη μας και το **ασυνειδητό** που περιέχει τις ορμές, τα ένστικτα καθώς και βαθιά καταπιεσμένες εμπειρίες και συναισθήματα, σκέψεις κτλ. που δεν μπορούμε να θυμηθούμε.

Το **εκείνο** καθοδηγείται από την **αρχή της ευχαρίστησης** και έχει τη θέση του βαθιά μέσα στο **ασυνειδητό**. Δεν έχει λογική, δε γνωρίζει ηθικούς φραγμούς, δεν είναι σταθερό. Το **εκείνο** είναι μια πηγή χαοτικής και χωρίς οργάνωση ενέργειας. Τα ένστικτα «κατοικούν» στο **εκείνο**, και κατευθύνονται από την αρχή της αναζήτησης της ευχαρίστησης.

Το **εγώ** καθοδηγείται από την **αρχή της πραγματικότητας**. Το **εγώ** είναι ο ρυθμιστής, ο οποίος προστατεύει από την ένταση, την ανεξέλεγκτη έκφραση των αναγκών του **εκείνο**, και αυτά που επιβάλλει το εξωτερικό περιβάλλον. Ο ρόλος του είναι να κρατάει τις ισορροπίες ανάμεσα σ' αυτά που θέλει και ζητάει το **εκείνο** τις επιθυμίες από τη μία πλευρά και την πραγματικότητα απ' την άλλη. Το **εγώ** λειτουργεί με λογική.

Πιο συγκεκριμένα, το **εγώ** εναντιώνεται στην παρορμητική έκ-

**εκείνο (Id)–
εγώ (ego) –
υπερεγώ
(Superego)**

φραση των ενστίκτων και προσπαθεί να συμβιβάσει την έκφρασή τους σύμφωνα με τις απαιτήσεις της πραγματικότητας. Το **εγώ** αρχίζει να διαμορφώνεται νωρίς, από την παιδική ηλικία, και ο ρόλος του είναι να λειτουργεί ως *κοινή λογική*.

Είδαμε ότι από τη στιγμή της γέννησής μας λειτουργούμε παρορμητικά και ο στόχος του **εκείνο** είναι να ικανοποιήσει όλες τις σωματικές του ανάγκες. Παράλληλα το **εγώ**, το οποίο γνωρίζει την πραγματικότητα, αποφασίζει σε ποιο βαθμό μπορούν να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες, χωρίς να έρθει το άτομο σε σύγκρουση με την κοινωνική πραγματικότητα εξαιτίας του **εκείνο**.

Το **υπερεγώ** (*superego*) είναι η ηθική πλευρά της προσωπικότητας που αρχίζει να διαμορφώνεται από την ηλικία 5 – 6 ετών περίπου. **Διαμορφώνεται από τις διαρκείς υποδείξεις των γονέων μας ή άλλων σημαντικών ατόμων στη ζωή μας σχετικά με το τι πρέπει να κάνουμε και τι όχι, τι είναι σωστό και αποδεκτό και τι όχι.** Όταν συμμορφωνόμαστε με αυτές τις υποδείξεις, εισπράττουμε αποδοχή. Έτσι μαθαίνουμε τι είναι αποδεκτό. Το μέρος αυτό της προσωπικότητας, ο Φρόυντ το ονόμασε το **ego ideal**, το **ιδανικό**, δηλαδή **εγώ** μας. Όταν όμως δε συμμορφωνόμαστε, τότε δοκιμάζουμε την έλλειψη αποδοχής ή την τιμωρία. Αυτά τα συναισθήματα που δοκιμάζουμε από τη μη συμμόρφωση σχηματίζουν τη συνείδηση, η οποία αντικαθιστά τους γονείς. Δεν μας λει πια κάποιος άλλος τι είναι σωστό, αλλά η ηθική μας συνείδηση. Το **υπερεγώ** είναι αυτή η συνείδηση, είναι το τμήμα του εαυτού μας που μας υποδεικνύει διαρκώς τι είναι ηθικό, ώστε να συμμορφωνούμε ανάλογα τη συμπεριφορά μας. Αυτό σημαίνει αυστηρή αντιμετώπιση των παρορμήσεων. **Το υπερεγώ δεν παλεύει για ικανοποίηση των ενστίκτων ούτε για να πετύχει ρεαλιστικούς στόχους, αλλά για να φτάσει το άτομο στην ηθική του τελειότητα.**

Είδαμε λοιπόν τρία στοιχεία της προσωπικότητας, όπως τα περιγράφει ο Φρόυντ, τα οποία βρίσκονται σε μια διαρκή μάχη μεταξύ τους για τη διατήρηση των ισορροπιών. Τι γίνεται όμως, όταν το **εγώ** που βρίσκεται στη μέση καταπιέζεται υπερβολικά και από το **εκείνο** και από το **υπερεγώ**; Το αποτέλεσμα, κατά το Φρόυντ, είναι το άγχος.

Το άγχος απειλεί το **εγώ**, γι' αυτό το άτομο συναισθάνεται ότι, αν δεν κάνει κάτι να εξασφαλίσει την ισορροπία, το **εγώ** θα χάσει την ισορροπία του. Γι' αυτό πρέπει με τη λογική ή να σταματήσει την ικανοποίηση των ορμών ή να ακολουθήσει ό,τι υπο-

δεικνύει η συνείδηση. Όμως, επειδή οι λογικές αυτές τεχνικές δεν είναι πάντα αποτελεσματικές, ο Φρόυντ περιγράφει κάποιους άλλους τρόπους, τους μηχανισμούς άμυνας.

Μηχανισμοί Άμυνας.

Κατά το Φρόυντ, οι μηχανισμοί άμυνας είναι ασυνείδητοι τρόποι με τους οποίους καταφέρνει το άτομο να αποφύγει τον κίνδυνο που νιώθει το **εγώ** και να ελαττώνει το άγχος. Ο Φρόυντ έχει περιγράψει έναν αριθμό αμυντικών μηχανισμών. Οι μηχανισμοί αυτοί ή παραμορφώνουν ή αρνούνται την πραγματικότητα και, όπως είπαμε, λειτουργούν υποσυνείδητα. Ορισμένοι μηχανισμοί άμυνας είναι οι εξής:

Άρνηση. Όπως δηλώνει και ο όρος, είναι ο τρόπος με τον οποίο αποφεύγει το άτομο να αντιμετωπίσει οδυνηρές, δυσάρεστες σκέψεις και συναισθήματα καθώς και γεγονότα που προξενούν άγχος, με την άρνηση της ύπαρξής τους. Για παράδειγμα, ένα παιδί που αρνείται να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα του θανάτου της μητέρας του, με την άρνηση μπορεί να αντιμετωπίζει το συμβάν σαν ένα κακό όνειρο ή σαν να έχει φύγει η μητέρα σε ένα μακρινό ταξίδι.

Απώθηση. Το άτομο απωθεί στο ασυνείδητο ανεπιθύμητες επιθυμίες, σκέψεις, παρορμήσεις, εμπειρίες κτλ. που αντιτίθενται στις επιταγές του **εγώ**.

Προβολή. Ο άνθρωπος προβάλλει σε άλλους τάσεις, σκέψεις και κίνητρα, που στον ίδιο προκαλούν άγχος ή δεν του είναι αποδεκτά. Έτσι μπορεί κάποιος να πει: δεν τον φοβάμαι εγώ, αυτός με φοβάται. Έτσι αποφεύγει να αντιμετωπίσει το στοιχείο του φόβου προβάλλοντας την ευθύνη σε άλλον.

Μετάθεση. Όταν για κάποιο λόγο δε βρίσκει το άτομο ένα αντικείμενο για να ικανοποιήσει μια παρόρμηση του *id* του, τότε μπορεί να στραφεί σε ένα άλλο αντικείμενο, π.χ. η μητέρα έχει μια τηλεφωνική επικοινωνία με τον διευθυντή της ο οποίος είναι ιδιαίτερα απαιτητικός, και την εκνευρίζει. Όμως δεν μπορεί να του πει ό,τι νιώθει για ευνόητους λόγους. Μετά το κλείσιμο του τηλεφώνου γυρίζει στο παιδί που έχει απλωμένα τα παιχνίδια του και του φωνάζει θυμωμένα «εσύ! Μάζεψε γρήγορα τα παιχνίδια σου και βάλε τα στη θέση τους για να μη γίνει μάχη εδώ μέσα!»

Παλινδρόμηση. Η παλινδρόμηση είναι ένας αμυντικός μηχανισμός, κατά τον οποίο το άτομο, για να αποφύγει παρούσες οδυνηρές καταστάσεις, επιστρέφει σε προηγούμενα στάδια της ανάπτυξής του που ήταν πιο ευχάριστα. π.χ. Δεν είναι ασυνήθιστο το γεγονός ότι ένα μοναχοπαιδί στη νηπιακή ηλικία που χάνει την αποκλειστική προσοχή των γονέων του με τον ερχομό ενός άλλου αδελφού συχνά επιστρέφει στην νυχτερινή ενούρηση.

Εκλογίκευση. Ένας πολύ συνηθισμένος μηχανισμός άμυνας, κατά τον οποίο προσπαθούμε να δώσουμε μια λογική εξήγηση σε μια συμπεριφορά μας ή επιδίωξη η οποία δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα π.χ. το άτομο που απολύεται από τη δουλειά του μπορεί να εκλογικεύσει λέγοντας: « έτσι κι αλλιώς, δεν ήταν και η ιδανική δουλειά! Με αυτό τον τρόπο αποφεύγει να αντιμετωπίσει τον πραγματικό λόγο που έχασε τη δουλειά του και που μπορεί να είναι οδυνηρός.

Οι μηχανισμοί αυτοί είναι μηχανισμοί που ασυνείδητα χρησιμοποιούμε, για να αποφεύγουμε τα οδυνηρά επακόλουθα των καταστάσεων που δημιουργούν άγχος. Η χρήση των μηχανισμών αυτών δεν είναι η ίδια απ' όλους.

Στάδια ανάπτυξης

Κατά το Φρόυντ, ο χαρακτήρας του ατόμου αναπτύσσεται στην παιδική ηλικία και έχει άμεση σχέση με τον τύπο και την ποιότητα επικοινωνίας ανάμεσα στο βρέφος και τους γονείς ή αυτούς που παίζουν ρόλο γονέα. Το άτομο περνάει από μια σειρά **ψυχοσεξουαλικών σταδίων ή φάσεων ανάπτυξης**. Σε κάθε στάδιο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του γύρω από μια διαφορετική ζώνη ικανοποίησης στο σώμα. Η **ζώνη ικανοποίησης** είναι ένα μέρος του σώματος που παρέχει ευχαρίστηση, όταν διεγείρεται. Τα στάδια ανάπτυξης του ατόμου είναι:

Το στοματικό στάδιο (γέννηση – περίπου 2 ετών)

Κατά το στάδιο αυτό, το στόμα είναι το σημείο του σώματος που έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι από εκεί ικανοποιούνται οι σωματικές ανάγκες. Με το θηλασμό το βρέφος ικανοποιεί τη βασική ανάγκη της τροφής, κάτι το οποίο του δημιουργεί ευχαρίστηση. Κατά τη φάση αυτή το άτομο μαθαίνει να ξεχωρίζει τον εαυτό του από το περιβάλλον του.

Με την εμφάνιση της οδοντοφυΐας το βρέφος παίρνει ικανοποίηση με το δάγκωμα παράλληλα με το πιπίλισμα και την κατάποση.

Το πρωκτικό στάδιο (2 – 4 περίπου ετών)

Ο Φρόυντ θεωρεί χρήσιμο το στάδιο αυτό για την ανάπτυξη της προσωπικότητας περίπου τα 2 πρώτα χρόνια της ζωής. Χαρακτηρίζεται από δυσκολία και συγκρούσεις, επειδή αυτή είναι η εποχή που το νήπιο εκπαιδεύεται στη χρήση της τουαλέτας για τις σωματικές του ανάγκες. Η δυσκολία και οι συγκρούσεις παρουσιάζονται, γιατί για πρώτη φορά στη ζωή του το άτομο πρέπει να μάθει να ελέγχει την ικανοποίηση που προέρ-

χεται από ενστικτώδεις αντιδράσεις των σωματικών αναγκών με το να τις αναβάλλει ή να τις καθυστερεί, ανάλογα με τις υποδείξεις των γονέων. Αυτό είναι κάτι που το νήπιο μαθαίνει ότι μπορεί να το χρησιμοποιήσει και σαν όπλο εναντίον των γονιών, αφού για πρώτη φορά στη ζωή του νιώθει ότι έχει την επιλογή να συμμορφωθεί ή να έρθει σε αντίθεση με αυτούς.

Το φαλλικό στάδιο

Γύρω στον τέταρτο με πέμπτο χρόνο της ζωής του το νήπιο αρχίζει να αντιμετωπίζει μια νέα σειρά από προκλήσεις που παρουσιάζονται με την είσοδό του στο **φαλλικό** στάδιο. Κατά το φαλλικό στάδιο, η εστία ικανοποίησης μετακινείται από τον πρωκτό στα γεννητικά όργανα. Σ' αυτή την ηλικία το νήπιο αφιερώνει χρόνο στην διερεύνηση των γεννητικών του οργάνων. Αρχίζει να έχει περιέργεια για τη γέννησή του ή για το πώς «ήλθε» ο μικρότερος αδελφός ή αδελφή.

Κατά το στάδιο αυτό εμφανίζονται ερωτικές επιθυμίες για το γονέα του αντίθετου φύλου και ανταγωνιστικές τάσεις για το γονέα του ίδιου φύλου. Είναι πολύ συνηθισμένο να ακούγεται από το αγοράκι αυτής της ηλικίας να δηλώνει ότι θέλει να παντρευτεί τη μητέρα του (Οιδιπόδειο σύμπλεγμα) ή από το κοριτσάκι ότι θέλει να παντρευτεί τον πατέρα του (σύμπλεγμα της Ηλέκτρας). Τα αγόρια ξεπερνούν τελικά το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα με το να ταυτίζονται με τον πατέρα, να θεωρούν πρότυπο τον πατέρα τους και να απωθούν τις ερωτικές επιθυμίες προς τη μητέρα. Τα κορίτσια ξεπερνούν το σύμπλεγμα της Ηλέκτρας με το να ταυτίζονται με τη μητέρα, να θεωρούν πρότυπο τη μητέρα και να απωθούν τις ερωτικές επιθυμίες προς τον πατέρα.

Το στάδιο της λανθάνουσας σεξουαλικότητας.

Μέχρι και το προηγούμενο στάδιο έχουν τεθεί οι βάσεις που θα διαμορφώσουν σε σημαντικό βαθμό την προσωπικότητα. Έχουν δημιουργηθεί τα 3 τμήματα της δομής της προσωπικότητας, το **εκείνο**, το **εγώ** και το **υπερεγώ**.

Ακολουθεί μια περίοδος 5-6 ετών όπου το άτομο δεν ασχολείται με τη σεξουαλικότητά του, αλλά στρέφει την προσοχή του σε άλλα πράγματα που του δίνουν ικανοποίηση, όπως οι κοινωνικές του σχέσεις, οι φίλεις του με άλλα παιδιά του ίδιου φύλου, οι αθλητικές δραστηριότητες κ.ά. Αυτή η περίοδος, όπως θα δούμε

Κεφάλαιο Τρίτο

60

αργότερα, έχει χαρακτηριστεί ως η περίοδος όπου το άτομο πρέπει να προσαρμοστεί σε άλλων ειδών απαιτήσεις, όπως της συνύπαρξης και της κατανόησης του ευρύτερου περιβάλλοντος.

Στάδιο της γενετήσιας σεξουαλικότητας.

Το στάδιο αυτό αρχίζει από την εφηβεία, όταν το σώμα βιολογικά έχει αρχίσει να ωριμάζει. Σ' αυτό το στάδιο ο έφηβος πρέπει να συμμορφωθεί με τα πρότυπα που επιβάλλουν κοινωνικοί παράγοντες. Η σεξουαλική ενέργεια, η οποία πιέζει για έκφραση κατά την εφηβική ηλικία, μπορεί να διοχετευθεί στην επιδίωξη κοινωνικών σχέσεων και τη σύναψη σχέσης με άτομο του άλλου φύλου. Αν υπάρχει ομαλή μετάβαση απ' όλα τα προηγούμενα στάδια, το άτομο μπορεί να εξελιχθεί ομαλά και να συνάψει ομαλές σχέσεις με το άλλο φύλο.

Στάδια Ψυχοσεξουαλικής Ανάπτυξης

Στοματικό στάδιο	(Γέννηση – 2 έτος)
Το Πρωκτικό Στάδιο	(2-4 έτος)
Το Φαλλικό Στάδιο	(4-5 έτος)
Το Στάδιο τις Λανθάνουσας σεξουαλικότητας	5 ετών μέχρι την εφηβεία
Το στάδιο τις Γενετήσιας Σεξουαλικότητας (από την Εφηβεία και μετά)	

3.2.2 Οι Νεοφροϋδικοί

Μετά το Φρόυντ, αρκετοί μαθητές του ανέπτυξαν διαφορετικές απόψεις και διαφοροποιήθηκαν θεωρητικά από το δάσκαλό τους. Ορισμένοι διακεκριμένοι νεοφροϋδικοί είναι οι εξής:

Κάρλ Γιούνγκ (1875 – 1961).

Γεννήθηκε στην Ελβετία. Όταν γνώρισε το Φρόυντ το 1907, είχε ήδη σπουδάσει ιατρική και είχε μια πολύ καλή φήμη στο επάγγελμά του. Ασχολήθηκε με τη θεωρία του Φρόυντ, χωρίς όμως να συμφωνεί απόλυτα μαζί του. Η διαφωνία του με τις απόψεις του Φρόυντ τον ώθησε να διατυπώσει τις δικές του ιδέες για την ανάπτυξη της προσωπικότητας. Η θεωρία του έχει επηρεάσει πολύ την ιατρική, την ιστορία πολιτισμού, την κοινωνιολογία, τις πολιτικές επιστήμες, τη φιλοσοφία και άλλες επιστήμες.

Η προσωπικότητα του ατόμου

Κάρλ Γιούνγκ

Ο Γιούνγκ θεωρεί ότι τόσο η κληρονομικότητα όσο και το περιβάλλον συμβάλλουν εξίσου στη δημιουργία της προσωπικότητας.

Δηλαδή, θεωρεί ότι η ανάγκη του ανθρώπου για να αναπτυχθεί και να εκπληρωθεί είναι έμφυτη, όμως αυτή μπορεί να διευκολυνθεί ή να εμποδιστεί από εξωτερικές εμπειρίες και από τη μάθηση.

Ενώ για το Φρόυντ ο κύριος στόχος στη ζωή του ατόμου είναι να απαλλαγεί από τις

εντάσεις του, για το Γιούνγκ ο βασικός στόχος του είναι η αυτοπραγμάτωση. Δηλαδή, η ανάγκη του ατόμου να αναπτύξει τον καλύτερό του εαυτό σε ικανοποιητικό γι' αυτόν σημείο. Αυτό, κατά τον Γιούνγκ, είναι ένας στόχος ζωής που μας υποκινεί διαρκώς για την επίτευξή του. Μια άλλη διαφορά του Γιούνγκ από το Φρόυντ αφορά τη σημασία των εμπειριών της παιδικής ηλικίας για το σχηματισμό της προσωπικότητας. Κατά τον Γιούνγκ, οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας επηρεάζουν, αλλά δε σχηματίζουν εξ ολοκλήρου την προσωπικότητα, γιατί αυτή δέχεται περισσότερες επιρροές από τη μέση ηλικία και από τις ελπίδες και προσδοκίες του ατόμου για το μέλλον.

Έτσι η ανάπτυξη του ατόμου δεν σταματάει ποτέ. Η άποψη του Γιούνγκ για την ανθρώπινη φύση είναι αισιόδοξη, αφού ένα μέρος της προσωπικότητας κληρονομείται και ένα μέρος της μαθαίνεται.

Άλφρεντ Άντλερ (1870 – 1937)

Ο Άντλερ πίστευε ότι οι δυνάμεις που ωθούν το άτομο να διαμορφώσει την προσωπικότητά δεν είναι βιολογικές αλλά κοινωνικές, και έδωσε έμφαση στην ιδιαιτερότητα του ατόμου καθώς και την **ατομική συνείδηση**.

Άλφρεντ Άντλερ

Αυτοπραγμάτωση

Κατά τον Άντλερ όλες οι προσπάθειές του ατόμου για να επιτύχει οφείλονται στα **συμπλέγματα κατωτερότητας** που νιώθει και που έχει την ανάγκη να τα ξεπεράσει. Τα συμπλέγματα κατωτερότητας μπορεί να οφείλονται σε σωματικά προβλήματα από κάποια αναπηρία ή ασθένεια, ή σε αίσθηση κατωτερότητας, όταν το παιδί είναι παραμελημένο ή κακομαθημένο.

Αντίθετα, τα συμπλέγματα ανωτερότητας είναι αποτέλεσμα υπερδιογκωμένης άποψης που μπορεί να έχει το άτομο για τον εαυτό του. Ο πιο σημαντικός στόχος του ατόμου, κατά τον Άντλερ, είναι να πετύχει την ανωτερότητα ή την τελειότητα. Τότε ολοκληρώνεται και η προσωπικότητά του. Η προσπάθεια για την τελειότητα είναι, κατά τον Άντλερ, έμφυτη. Ο τρόπος με τον οποίο το άτομο προσπαθεί να φτάσει την τελειότητα λέγεται **στυλ ζωής** και μαθαίνεται στην παιδική ηλικία, γύρω στα πρώτα 4-5 χρόνια ζωής, από τις παιδικές κοινωνικές σχέσεις. Η ελεύθερη βούληση του ατόμου είναι αυτή η οποία διεγείρει τη δημιουργική του δύναμη ώστε να δημιουργήσει την προσωπικότητά του. Η δύναμη αυτή είναι και έμφυτη, αλλά καλλιεργείται και από το περιβάλλον. Έμφυτη επίσης είναι και η ανάγκη του ανθρώπου για κοινωνικές σχέσεις. Καλλιεργείται μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις που έχει το άτομο στην παιδική του ηλικία, αλλά κυρίως μέσα από τη σχέση του με τη μητέρα, η οποία το διδάσκει τη συντροφικότητα, τη συνεργασία και την τόλμη.

Μεγάλη επιρροή στη ζωή του ατόμου ασκεί επίσης η σειρά της γέννησής του μέσα στην οικογένεια. Κατά τον Άντλερ, η γέννηση ενός δεύτερου παιδιού δημιουργεί σοκ στο πρώτο, το οποίο ξαφνικά χάνει την «πρωτιά». Έτσι, τα πρώτα παιδιά έχουν την τάση να αναπολούν το παρελθόν, είναι απαισιόδοξα για το μέλλον και ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την τάξη και την εξουσία. Το δεύτερο παιδί έχει το πρώτο ως πρότυπο, με το οποίο πρέπει να συναγωνιστεί. Ως αποτέλεσμα, τα δεύτερα παιδιά γίνονται περισσότερο φιλόδοξα και ανταγωνιστικά (αυτό ίσχυε και για τον Άντλερ). Το τελευταίο παιδί, το «μωρό» της οικογένειας, νιώθοντας την ανάγκη να ξεπεράσει τα προηγούμενα, συχνά είναι αυτό που κατορθώνει και τα πιο πολλά πράγματα. Τέλος, το μοναχοπαιδί μπορεί να ωριμάζει γρηγορότερα, αλλά νιώθει έντονο σοκ όταν πηγαίνοντας στο σχολείο ανακαλύπτει ότι δεν είναι πλέον το κέντρο του ενδιαφέροντος.

Όσον αφορά το ερώτημα «κληρονομικότητα ή περιβάλλον» ο Άντλερ πιστεύει ότι ορισμένα στοιχεία της ανθρώπινης προσω-

πικότητας είναι έμφυτα, όπως, για παράδειγμα, το **κοινωνικό ενδιαφέρον** και η **ανάγκη της προσπάθειας για τελειότητα**, όμως οι εμπειρίες που έχει το άτομο από το περιβάλλον του είναι αυτές που αποφασίζουν σε ποιο βαθμό θα αξιοποιηθούν οι έμφυτες τάσεις του. Οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας είναι σημαντικές, αλλά, αντίθετα από την άποψη του Φρόυντ, δεν καθορίζομαστε αποκλειστικά και μόνο από τις εμπειρίες του παρελθόντος.

Οι απόψεις του Άντλερ έχουν επηρεάσει το Φρόυντ καθώς και άλλους θεωρητικούς προς την άποψη των κοινωνικών παραγόντων, που αποτελούν βασικό στοιχείο στη δημιουργία της προσωπικότητας, τη δημιουργική δύναμη του ατόμου, τη σημασία των στόχων κ.ά.

Άλλοι νεοφροειδικοί θεωρητικοί οι οποίοι έχουν σημαντική παρουσία στην επιστήμη της Ψυχολογίας είναι οι:

Έριχ Φρόμ (Erich Fromm 1900 – 1980)

Κατά τον Φρόμ, οι άνθρωποι έχουν έμφυτη την τάση για ανάπτυξη και πραγματοποίηση των δυνατοτήτων τους. Αυτό είναι και ο **υψηλότερος στόχος** του ατόμου, **να αναπτύξει, δηλαδή, στο μέγιστο δυνατό βαθμό τις δυνατότητές του. Το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι η προσωπικότητά του.** Έμφυτη επίσης, κατά τον Φρόμ, είναι και η τάση του ατόμου για την **αλήθεια** και τη **δικαιοσύνη**. Αν το άτομο δεν αναπτύξει όλες τις δυνατότητές του επαρκώς, τότε το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η αίσθηση δυστυχίας ή κάποιας ψυχική ασθένεια. Ο μόνος τρόπος να πετύχουμε την αρμονία είναι να κάνουμε τη ζωή μας **παραγωγική και δημιουργική**. Είναι στο χέρι μας να αναπτύξουμε τις δυνάμεις μας.

Η τελική λοιπόν διαμόρφωση της προσωπικότητάς μας δεν είναι προκαθορισμένη, αλλά εξαρτάται από τη δική μας προσπάθεια.

3.2.3 Η προσέγγιση των ατομικών χαρακτηριστικών.

Οι βασικοί θεωρητικοί της προσέγγισης αυτής είναι ο Γκόρντον Όλπορτ (Gordon Allport) και Ρέιμοντ Κατέλ (Raymond Cattell), οι οποίοι έχουν ερευνήσει την προσωπικότητα με βάση τα ατομικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων.

Η προσέγγιση των ατομικών χαρακτηριστικών επικεντρώνεται στην ομαδοποίηση και κατηγοριοποίηση των ατόμων σε σχέση με το ποια χαρακτηριστικά έχουν και σε ποιο βαθμό, για

Αλήθεια,
δικαιοσύνη
ανάπτυξη
δυνατότη-
των

Κεφάλαιο Τρίτο

64

παράδειγμα πόσο δημιουργικό είναι ένα άτομο, πόσο κοινωνικό κτλ. Οι θεωρητικοί αυτής της προσέγγισης πιστεύουν ότι τα χαρακτηριστικά έχουν διαβάθμιση. Έτσι, για παράδειγμα, ο καθένας από μας μπορεί να έχει το χαρακτηριστικό της δημιουργικότητας, άλλοι όμως το έχουν σε χαμηλότερο βαθμό και άλλοι σε υψηλότερο.

3.2.4. Η Συμπεριφοριστική Προσέγγιση.

Τζων Γουώτσον

Η Συμπεριφοριστική προσέγγιση θεωρείται ως η «Δεύτερη Δύναμη» στην Ψυχολογία. Είναι η προσέγγιση από την πλευρά των φυσικών επισημάτων και περιλαμβάνει έναν αριθμό διαφορετικών κλινικών προσεγγίσεων που έχουν σχέση με διαφορετικές αρχές μάθησης.

Εξετάζει τις αντιδράσεις που εκδηλώνουν τα άτομα σε ερεθίσματα που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον, μέσα από μια σειρά εμπειρικών ερευνών. Πρώτος που εμπνεύστηκε αυτή την προσέγγιση είναι ο Τζων Γουώτσον. Για τους συμπεριφοριστές **η προσωπικότητα αποτελείται από ένα σύνολο αντιδράσεων σε ερεθίσματα που έχουμε μάθει, εμφανείς συμπεριφορές και συστηματοποιημένες συνήθειες.**

Επομένως, η προσωπικότητα έχει σχέση μόνο με ό,τι μπορεί να παρατηρηθεί και να διαμορφωθεί με τους κατάλληλους χειρισμούς. Οι εκπρόσωποι της Συμπεριφοριστικής προσέγγισης είναι οι: **Ιβάν Παυλώφ** (Ivan Pavlov) **Σκίνερ** (B.F. Skinner) και **Άλμπερτ Μπαντούρα** (A. Bandura), οι οποίοι έχουν αναπτύξει μεγάλη ποικιλία τεχνικών και προσεγγίσεων που μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους να αλλάξουν συμπεριφορά.

Για τους βασικούς θεωρητικούς που αναφέρονται στο σημείο αυτό, έχουμε ήδη αναφερθεί στο δεύτερο κεφάλαιο της Γενικής Ψυχολογίας.

3.2.5. Η Ανθρωπιστική Προσέγγιση

Η Ανθρωπιστική προσέγγιση αποτελεί μια κίνηση αναμόρφωσης της επιστήμης της Ψυχολογίας. Αυτό, γιατί στην προσπάθειά της να κατανοήσει την ανθρώπινη προσωπικότητα αντιτίθεται στις δύο μεγάλες προσεγγίσεις που έχουμε αναφέρει, την Ψυχαναλυτική και τη Συμπεριφοριστική. Κατά την Ουμανιστική

Η προσωπικότητα του ατόμου

Κάρλ Ρόντζερς

προσέγγιση, για να έχουμε μια ολοκληρωμένη άποψη της ανθρώπινης προσωπικότητας, πρέπει να παρατηρήσουμε και να μάθουμε τα θετικά σημεία και τις αρετές της. Κύριοι θεμελιωτές αυτής της προσέγγισης είναι ο **Κάρλ Ρόντζερς** (Carl Rogers), ο **Αβραάμ Μάσλοου** (Abraham Maslow) και σε ένα βαθμό ο **Γκόρντον Όλπορτ** (Gordon Allport).

Η ανθρωπιστική προσέγγιση θεωρεί ότι το άτομο έχει συνείδηση και λογική, οι οποίες όμως δεν υπαγορεύονται

**αυτονομία –
σεβασμός –
αποδοχή
αυτοπραγ-
μάτωση**

από ασυνείδητες δυνάμεις ή από τις προηγούμενες εμπειρίες. **Η προσωπικότητα του ατόμου μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο, αν μπορέσουμε να δούμε το άτομο από τη δική του πλευρά, δηλαδή όπως βλέπει αυτό το ίδιο τον εαυτό του.**

Κύριος στόχος της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι να γίνει το **άτομο αυτόνομο** και να αναπτυχθεί στο μέγιστο δυνατό βαθμό, ώστε να πλησιάσει την **αυτοπραγμάτωσή** του.

Όλα τα άτομα έχουν την ανάγκη να αντιμετωπίζονται με **σεβασμό, αγάπη και αποδοχή**, κυρίως από τη μητέρα, κατά τη βρεφική ηλικία. Αν η αντιμετώπιση της μητέρας είναι θετική, τότε το άτομο έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να πλησιάσει ως ενήλικας την αυτοπραγμάτωσή του, ενώ, όταν συμβαίνει το αντίθετο, το άτομο δυσκολεύεται να φτάσει αυτό το στόχο.

Επειδή η κοινωνίες αποτελούνται από πολλά άτομα, η Ουμανιστική προσέγγιση βλέπει και την κοινωνία κάτω από το ίδιο πρίσμα. Η έμφυτη τάση του ατόμου να αναπτύξει τον καλύτερό του εαυτό δεν ωφελεί μόνο αυτό αλλά και την κοινωνία στην οποία ζει. Το επίπεδο ανάπτυξης μιας κοινωνίας είναι το αποτέλεσμα του επιπέδου ανάπτυξης των ατόμων που την αποτελούν.

Συμπερασματικά, κατά την ανθρωπιστική προσέγγιση, **είναι φυσικό για τους ανθρώπους να αναπτύσσονται, να κινούνται προς τα εμπρός, να έχουν πλήρη συνείδηση του εαυτού τους και να συμμετέχουν με τις πράξεις τους σ' αυτήν την ανάπτυξη.**

3.3 Κληρονομικότητα, Περιβάλλον και Προσωπικότητα.

Η Ελένη είναι 14 ετών. Είναι ψηλή, λεπτή, με καστανά μάτια και μαλλιά. Είναι πρόσχαρη, ιδιαίτερα κοινωνική, έχει πάρα πολλές φίλες και φίλους και βλέπει τη ζωή της με αισιοδοξία. Ως μαθήτρια είναι μέτρια, αλλά στα καλλιτεχνικά μαθήματα είναι άριστη. Παίζει πιάνο και κιθάρα και ζωγραφίζει πολύ καλά.

Στην προηγούμενη παράγραφο είδαμε μια πολύ σύντομη περιγραφή μερικών χαρακτηριστικών ενός κοριτσιού 14 ετών, της Ελένης. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι μερικά απ' αυτά που συνθέτουν την προσωπικότητά της. Πού τα βρήκε; Πώς, δηλαδή, τα απέκτησε; Πώς ο καθένας από εμάς έχει φτάσει να είναι αυτός ή αυτή που είναι; Γεννηθήκαμε ή γίναμε αυτό που είμαστε; Είναι η προσωπικότητά μας το προϊόν κληρονομικών καταβολών ή μήπως είναι αυτό που μας διαμόρφωσε το περιβάλλον που ζήσαμε και ζούμε; Μήπως και τα δύο επηρεάζουν αυτό που είμαστε; Αν ναι, πόσο απ' αυτό που είμαστε το χρωστάμε στην κληρονομικότητα και πόσο στο περιβάλλον; Με ποια χαρακτηριστικά γεννιόμαστε; Ποια αποκτάμε; Έρευνες που έχουν γίνει επάνω σ' αυτό το θέμα καταλήγουν στα πιο κάτω συμπεράσματα.

Κληρονομικότητα.

Κληρονομικότητα μπορούμε να πούμε ότι είναι ο τρόπος με τον οποίο χαρακτηριστικά των προγόνων μας μεταφέρονται σε εμάς μέσα από το γενετικό μας κώδικα. Η ζωή του ανθρώπου αρχίζει από ένα γονιμοποιημένο κύτταρο, το οποίο περιέχει σύνθετες χημικές ουσίες, γνωστές ως χρωμοσώματα. Τα χρωμοσώματα μεταφέρουν τα γονίδια, τα οποία είναι αυτά που αποφασίζουν για τα στοιχεία που θα κληρονομηθούν. Κάθε κύτταρο του σώματός μας περιέχει 46 χρωμοσώματα ή 23 ζευγάρια. Τα μόνα κύτταρα που δεν περιέχουν 46 χρωμοσώματα, αλλά 23, είναι τα κύτταρα του σπερματοζωαρίου και του ωαρίου. Αυτά τα δύο κύτταρα πρέπει να ενωθούν, ώστε να δημιουργήσουν το αρχικό κύτταρο του σώματος κάθε ατόμου. Έτσι το αρχικό μας κύτταρο παίρνει 23 χρωμοσώματα από το ωάριο και 23 από το σπερματοζωάριο, σύνολο 46.

Όλα τα χαρακτηριστικά που έχουμε με τη γέννησή μας λέγονται **γονότυπος**. Η έκφραση αυτών των χαρακτηριστικών, που είναι ορατή μέσα από την εμφάνιση και τη συμπεριφορά του

ατόμου, λέγεται **φαινότυπος**. Ο φαινότυπος δεν εξαρτάται μόνο από τα χαρακτηριστικά με τα οποία γεννηθήκαμε (γενότυπο), αλλά από όλα τα περιβαλλοντικά στοιχεία που επηρεάζουν το άτομο από τη στιγμή της σύλληψης. Αν πούμε ότι ο γονότυπος είναι μια «συνταγή» από χαρακτηριστικά, όπως ύψος, χρώμα δέρματος, κ.ά. κατά την ώρα της σύλληψης, ο φαινότυπος είναι το πώς αυτή η συνταγή, κατέληξε ανάλογα με τις συνθήκες που επέτρεψαν τα χαρακτηριστικά αυτά να αναπτυχθούν. Έτσι, ακόμη και να γνωρίζουμε το γονότυπο ενός εμβρύου, δεν μπορούμε να προβλέψουμε με επιτυχία το αποτέλεσμα. Αυτό, γιατί από τη στιγμή της σύλληψης πολλές πιθανότητες ανοίγονται για τη ζωή του εμβρύου (στο Όγδοο Κεφάλαιο της Εξελικτικής Ψυχολογίας θα δούμε πώς και ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την ανάπτυξη του εμβρύου).

Ένα καλό παράδειγμα για το πώς ο **γονότυπος** και ο **φαινότυπος** αλληλεπιδρούν στην ανάπτυξη του ατόμου είναι αυτό του χρώματος των μαλλιών και του δέρματος. Το χρώμα των μαλλιών και του δέρματος εξαρτάται από ορισμένα γονίδια, μερικά από τα οποία περιέχουν τη μελανίνη - ένα στοιχείο το οποίο δίνει το χρώμα - ενώ κάποια άλλα εμποδίζουν την παραγωγή της μελανίνης. Το πώς αυτά τα γονίδια επιδρούν, ώστε το δέρμα να είναι ανοιχτό ή σκούρο, εξαρτάται και από το πόσο το άτομο εκτίθεται στον ήλιο ή πόση ηλιοφάνεια υπάρχει στο περιβάλλον του. Σε περιοχές που υπάρχει λίγη ηλιοφάνεια, άτομα με σκούρα χαρακτηριστικά στα γονίδιά τους έχουν λιγότερο σκούρο χρώμα από τα άτομα που έχουν σκούρα χαρακτηριστικά στα γονίδια τους, αλλά ζουν σε τροπικά κλίματα.

Με τον ίδιο τρόπο που το φως του ήλιου συνεργάζεται με τα γονίδια, για να αποφασιστεί το χρώμα του δέρματος, τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος συνεργάζονται με τα γονίδια για να αναπτυχθεί η ευφυΐα. Για να εκδηλωθεί πλήρως η γενετική κληρονομιά της νοημοσύνης ενός παιδιού, το παιδί χρειάζεται τα ανάλογα ερεθίσματα, την προσοχή, την αγάπη και τη στήριξη από τους γονείς. Η εξυπνάδα ενός παιδιού που μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον πλούσιο ερεθίσματα, με φροντίδα από τους γονείς και πολλά διδακτικά παιχνίδια, έχει περισσότερες πιθανότητες να αναπτυχθεί πληρέστερα από την εξυπνάδα ενός παιδιού που μεγαλώνει σε ένα φτωχό από ερεθίσματα περιβάλλον.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι η Ελένη έχει αυτά τα χαρακτηριστικά, όχι μόνο επειδή γεννήθηκε μ' αυτά, αλλά επειδή το περιβάλλον της τα καλλιέργησε στο βαθμό, που κάνουν την Ελένη να είναι αυτή που είναι.

**γονότυπος
φαινότυπος**

3.4 Ψυχική Υγεία και Προσωπικότητα

Όταν μιλάμε για ψυχική ασθένεια, αναφερόμαστε σε συμπεριφορά του ατόμου η οποία ξεφεύγει από την κανονική, τη συνηθισμένη και αποδεκτή. Επειδή είναι δύσκολο να ορίσουμε τι είναι ακριβώς «κανονική» συμπεριφορά, είναι το ίδιο δύσκολο να ορίσουμε πότε κάποια συμπεριφορά ξεφεύγει από την κανονική. Υπάρχουν τρία κριτήρια που μας βοηθούν να εντοπίσουμε τα είδη της μη κανονικής συμπεριφοράς.

- Οι υποδείξεις και τα όρια της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο σχετικά με το τι είναι κοινωνικά αποδεκτό και τι όχι. Η παρέκκλιση απ' αυτά τα όρια θεωρείται διαταραχή.
- Η σημασία που έχει η ικανότητα του ατόμου να προσαρμοστεί στο περιβάλλον του. Διαταραχή εδώ θεωρείται η συμπεριφορά που παρεμποδίζει την προσαρμογή.
- Η κατηγοριοποίηση ορισμένων ειδών συμπεριφοράς ως διαταραχή, όπως η έλλειψη επαφής του ατόμου με την πραγματικότητα.

Η διάγνωση των διαταραχών της συμπεριφοράς λαμβάνει υπ' όψη της τις πιο πάνω παραμέτρους. Η διάγνωση και η αντιμετώπιση των ψυχικών διαταραχών είναι έργο της Κλινικής Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής. Στο Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών του 1994, που είναι το επίσημο διαγνωστικό όργανο της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας, περιγράφονται πάνω από 250 μορφές διαταραχών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικές:

Νευρώσεις. Το νευρωσικό άτομο δείχνει να έχει πολύ άγχος και φοβάται πράγματα τα οποία οι περισσότεροι δε θεωρούν αξία φόβου. Οι φόβοι αυτοί ακινητοποιούν το άτομο και το κάνουν να αντιδρά παθητικά. Το άτομο αυτό δεν μπορεί να ηρεμήσει εύκολα, είναι ψυχικά κουρασμένο από τη διαρκή αγωνία ότι κάτι κακό μπορεί να συμβεί. Ορισμένες από τις νευρώσεις είναι οι εξής:

Φοβίες. Το άτομο νιώθει έντονο φόβο ο οποίος προέρχεται από συγκεκριμένο ερέθισμα, το οποίο το άτομο θεωρεί απειλητικό, χωρίς να διατρέχει πραγματικό κίνδυνο. Μερικές απ' αυτές είναι η υψοφοβία (το άτομο φοβάται τα ύψη), η αγοραφοβία (το άτομο φοβάται την πολυκοσμία), κλειστοφοβία (φόβος των κλειστών χώρων), κ.ά.

διαταραχές
προσωπι-
κότητας

Νευρωσική κατάθλιψη. Το άτομο είναι υπερβολικά ευαίσθητο σε δυσάρεστες καταστάσεις. Τις αντιμετωπίζει με υπερβολική απαισιοδοξία, η οποία το εμποδίζει να αναπτύσσει μηχανισμούς αντιμετώπισης όπως τα «φυσιολογικά» άτομα, που βιώνουν τη δυσάρεστη κατάσταση, αλλά έχουν τη δυνατότητα να την ξεπερνούν.

Υποχονδρίαση. Το άτομο ασχολείται διαρκώς με τη σωματική του υγεία, τρέχει στο γιατρό ή ανησυχεί υπερβολικά με το παραμικρό σύμπτωμα, φοβάται τα μικρόβια και είναι ικανό να πλένεται διαρκώς για να μην αρρωστήσει κ.ά.

Ψυχώσεις. Το άτομο που έχει κάποιου είδους ψύχωση δείχνει μια έλλειψη επαφής με την πραγματικότητα, ζει στο δικό του κόσμο, έχει τη δική του λογική και ξεσηκώνεται εύκολα από εσωτερικές του καταστάσεις. Όσο μοναδικά είναι τα άτομα μεταξύ τους, άλλο τόσο μοναδικές είναι και οι περιπτώσεις ψυχώσεων. Μερικές ψυχώσεις έχουν βιολογικά αίτια, όπως κάποιες βλάβες του νευρικού συστήματος, εγκεφαλικά τραύματα, όγκους στον εγκέφαλο καθώς και υπερβολική χρήση ναρκωτικών και αλκοολούχων ουσιών. Δύο κατηγορίες ψυχωσικών διαταραχών για τις οποίες δεν έχει καθοριστεί σαφώς μια βιολογική αιτία είναι η μανιοκατάθλιψη και η σχιζοφρένεια.

Μανιοκατάθλιψη. Χαρακτηρίζεται από ακραίες και υπερβολικές διαταραχές της διάθεσης. Εκδηλώνεται σε δύο φάσεις: Η **φάση της μανίας** χαρακτηρίζεται από υπερβολική δραστηριότητα, ψυχική ευφορία και υπερβολικό ενθουσιασμό. Το άτομο κατά τη φάση αυτή είναι υπερκινητικό, εύθυμο, δραστήριο, αισιόδοξο, ευέξαπτο, νιώθει πολύ καλά για τον εαυτό του σε βαθμό υπερβολής, μιλάει πολύ και χωρίς να σταματά. Η **φάση της κατάθλιψης** χαρακτηρίζεται από ακριβώς το αντίθετο. Δηλαδή, το άτομο χάνει την αίσθηση της αυτοαξίας, είναι μελαγχολικό, νιώθει ότι δεν αξίζει να ζει, χάνει την όρεξή του για φαγητό, παραμελεί τον εαυτό του, απομονώνεται, ακινη-

Κατά τη φάση της κατάθλιψης υπάρχει απόγνωση και έντονες σκέψεις αυτοκτονίας.

τοποιείται, νιώθει ενοχές και γενικά χάνει κάθε όρεξη για τη ζωή, πράγμα το οποίο οδηγεί συχνά σε σκέψεις αυτοκτονίας.

Σχιζοφρένεια. Είναι πιο σοβαρή μορφή ψυχωσικής διαταραχής η οποία αποτελεί το 50% περίπου των ψυχωσικών διαταραχών. Υπάρχουν αρκετές μορφές σχιζοφρένειας. Οι διαταραχές εντοπίζονται στη σκέψη, στο συναίσθημα και την κινητική συμπεριφορά του ασθενούς. Το άτομο με σχιζοφρένεια παρερμηνεύει την πραγματικότητα, το συναίσθημα είναι απρόσφορο ή απουσιάζει και εκδηλώνει παράδοξη κινητικότητα. Πρόκειται γι' αυτό που ο κοινός άνθρωπος ονομάζει τρέλα.

Διαταραχές προσωπικότητας: Πρόκειται για διαταραχές που προκαλούν προβλήματα στο ίδιο το άτομο αλλά και στον περίγυρο του, χωρίς να χάνεται η επαφή με την πραγματικότητα. Χαρακτηριστικά αυτών των διαταραχών είναι η ακαμψία, και η δυσπροσαρμοστία του ατόμου, που οδηγούν στη μείωση της λειτουργικότητας και την παραγωγή αρνητικών συναισθημάτων. Χαρακτηριστική μορφή αυτής της διαταραχής είναι η ψυχοπαθητική διαταραχή.

Ψυχοπαθητική προσωπικότητα. Είναι το άτομο που λειτουργεί μόνο με βάση τις δικές του επιθυμίες, τις οποίες προσπαθεί να ικανοποιήσει με οποιοδήποτε τρόπο, χωρίς να νιώθει ενοχές ή μεταμέλεια. Το άτομο αυτό παρασύρει το «θύμα» του στο βαθμό που επιθυμεί. Δεν εκδηλώνει ηθικούς φραγμούς, παρ' όλο που γνωρίζει το σωστό, και συχνά προβαίνει σε αντικοινωνική συμπεριφορά.

Άλλες είδη διαταραχών είναι: Η **τοξικομανία** και ο **αλκοολισμός**. Χαρακτηρίζονται από εθισμό σε τοξικές ουσίες ή και αλκοόλ. Η βουλιμία. Τα άτομα με **βουλιμία** τρώνε υπερβολικές ποσότητες φαγητού και αμέσως μετά προκαλούν εμετό, ώστε να μην αποκτήσουν βάρος. Η **νευρική ανορεξία**. Τα άτομα με νευρική ανορεξία, αν και νιώθουν έντονη πείνα, αποφεύγουν το φαγητό από υπερβολικό φόβο να μη παχύνουν. Και τα δυο είδη διαταραχής ως προς την τροφή είναι επικίνδυνα για την υγεία του ίδιου του ατόμου.

Διαταραχές προσωπικότητας μπορεί να προέλθουν επίσης από γενετικούς παράγοντες κατά τη διάρκεια της κύησης, όμως σ' αυτό γίνεται αναφορά στο 8ο κεφάλαιο της Εξελικτικής Ψυχολογίας που αφορά το προγεννητικό και περιγεννητικό στάδιο.

Δίδυμα και τρίδυμα που μεγάλωσαν χωριστά.

Τα δίδυμα αδελφία Τζώρτζ και Μιλάν χωρίστηκαν αμέσως μετά τη γέννησή τους και υιοθετήθηκαν από δύο διαφορετικές οικογένειες. Συναντήθηκαν για πρώτη φορά σε ηλικία 19 ετών. Όταν συναντήθηκαν έμοιαζαν τόσο πολύ μεταξύ τους που οι γείτονες τους μπερδεύαν. Και οι δύο ήταν όμορφοι και αθλητικοί. Και οι δύο ήταν πρωταθλητές του μποξ όπως επίσης είχαν και καλλιτεχνικές τάσεις. Ο Μιλάν στη μουσική και Τζώρτζ στην καλλιτεχνική διαφήμιση. Σε διάστημα μηνών μεταξύ τους έπαθαν και οι δύο μια ασθένεια της σπονδυλικής στήλης η οποία όμως υποχώρησε μετά από φαρμακευτική αγωγή. Οι διαφορές τους ήταν ελάχιστες και υπήρχαν μόνο στην κοινωνική έκφραση ανάλογα με την ανατροφή που είχε πάρει ο καθένας.

Σε μια άλλη περίπτωση, το 1981, ο Ροβέρτος Σοφράν πήγε για σπουδές στο πανεπιστήμιο στη Νέα Υόρκη οπότε άρχισαν να συμβαίνουν περίεργα πράγματα! Οι συμφοιτητές του, του φώναζαν «γεια σου Έντι», μια νεαρή φοιτήτρια που αυτός δεν γνώριζε τον αγκάλιασε και τον φίλησε και ένα φίλος του, του είπε ότι έμοιαζε καταπληκτικά με τον Έντι Γκάρλαντ. Από περιέργεια άρχισε ο Ροβέρτος να κοιτάζει φωτογραφίες του Έντι και δεν μπορούσε να πιστέψει όσο πολύ οι δύο έμοιαζαν. Ο Ροβέρτος βρήκε το Έντι και άρχισαν να συζητούν οπότε ανακάλυψαν στοιχεία της γέννησής τους. Τα μονοζυγωτικά αδελφία γεννήθηκαν με διαφορά 27 λεπτών μεταξύ τους και υιοθετήθηκαν όταν ήταν 6 μηνών. Ανακάλυψαν ότι είχαν τον ίδιο δείκτη ευφυΐας ότι τους άρεσε η ίδια μουσική, τα ίδια φαγητά και τα ίδια σπορ. Οι εφημερίδες άρχισαν να δημοσιεύουν φωτογραφίες των αδελφών που είχαν επανασυνδεθεί. Έτσι έπεσαν και στην προσοχή μιας οικογένειας με το όνομα Κέλμαν. Ο Ντέιβιντ Κέλμαν, ο γιος της οικογένειας, ανακάλυψε ότι ήταν ο τρίτος τους τρίδυμος αδελφός. Η θετή του μητέρα διαπίστωσε ότι τα τρία παιδιά μιλούσαν με τον ίδιο τρόπο, γελούσαν το ίδιο, κάπνιζαν πολύ και κρατούσαν το τσιγάρο τους με τον ίδιο τρόπο.

Αυτά τα παραδείγματα δείχνουν πόσο η κληρονομικότητα μπορεί να επηρεάζει ακόμα και την πιο μικρή λεπτομέρεια των ατομικών χαρακτηριστικών.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

72

Η Προσωπικότητα είναι πολύπλοκη και πολυδιάστατη έννοια. Γι' αυτό δεν υπάρχει ένας και μοναδικός ορισμός της. Πολλοί θεωρητικοί Ψυχολόγοι έχουν προσπαθήσει να μελετήσουν την προσωπικότητα. Έτσι έχουν δημιουργηθεί διάφορες προσεγγίσεις.

Η **Ψυχαναλυτική** προσέγγιση είναι αυτή που έθεσε τις βάσεις για τη μελέτη της προσωπικότητας, πάνω στην οποία στηρίχτηκαν πολλές άλλες. Ο Σ. Φρόυντ μιλάει για τρία επίπεδα συνειδητότητας (**συνειδητό, προσυνειδητό, ασυνειδητό**), για τη διάκριση της προσωπικότητας σε **εκείνο, εγώ, και υπερεγώ**, τα οποία στο «κανονικό» άτομο βρίσκονται σε μια λεπτή ισορροπία. Όταν λείπει αυτή η ισορροπία, τότε το αποτέλεσμα είναι η ψυχική διαταραχή του ατόμου. Για να μπορεί το άτομο να αντεπεξέλθει σε καταστάσεις που του δημιουργούν έντονο άγχος χρησιμοποιεί διάφορους **μηχανισμούς άμυνας**. Η προσωπικότητα του ατόμου κατά την Ψυχαναλυτική θεωρία εξελίσσεται σε διάφορα στάδια, το καθένα από τα οποία χαρακτηρίζεται από μια διαφορετική ζώνη ικανοποίησης στο σώμα (**στοματικό, πρωκτικό, φαλλικό, λανθάνουσας σεξουαλικότητας και γενετήσιας σεξουαλικότητας**).

Η **Νεοφρουδική προσέγγιση** αναπτύχθηκε από αντίθεση κυρίως στις απόψεις του Φρόυντ. Κατά το Γιούνγκ, το άτομο έχει τη δυνατότητα να ασκήσει την **ελεύθερη βούληση**. Το άτομο έχει έμφυτη την ανάγκη για **ανάπτυξη** και **αυτοπραγμάτωση** και αυτή η ανάγκη διευκολύνεται ή εμποδίζεται από τις εξωτερικές εμπειρίες και τη μάθηση. Κατά τον Άντλερ, οι **δυνάμεις που ωθούν το άτομο να αναπτυχθεί είναι κοινωνικές** και όλες οι προσπάθειές του οφείλονται στο **αίσθημα κατωτερότητας** που προσπαθεί να ξεπεράσει. Το άτομο έχει ελεύθερη βούληση να επιλέξει το **στυλ ζωής** του και να διαμορφώσει την προσωπικότητά του. Σημασία στη διαμόρφωση της προσωπικότητας έχει επίσης και η **σειρά γέννησης** του ατόμου στην οικογένεια. Κατά το Φρόμ **στόχος του ατόμου είναι να φτάσει στο ύψιστο σημείο των δυνατοτήτων του και αυτό εξαρτάται από τη δική του προσπάθεια**.

Η **προσέγγιση των Ατομικών Χαρακτηριστικών** (Όλλπορτ, Κατέλ) εξετάζει την προσωπικότητα με βάση τα ατομικά χαρα-

κτηριστικά. Αυτό δίνει ιδιαίτερη έμφαση τη μοναδικότητα του ατόμου. Τα ατομικά χαρακτηριστικά είναι η προδιάθεση του ατόμου να ανταποκρίνεται με τον ίδιο τρόπο σε διάφορα ερεθίσματα (Όλλπορτ).

Σύμφωνα με τη **Συμπεριφοριστική προσέγγιση**, η προσωπικότητα διαμορφώνεται από μια σειρά **αντιδράσεων** που έχουν οι άνθρωποι σε ορισμένα **ερεθίσματα** τις οποίες έχουν μάθει. Επομένως η προσωπικότητα έχει σχέση μόνο με ό,τι μπορεί να παρατηρηθεί, να μετρηθεί και να διαμορφωθεί με τους κατάλληλους χειρισμούς.

Σύμφωνα με την **Ανθρωπιστική προσέγγιση**, κύριος στόχος της συμπεριφοράς είναι να γίνει το άτομο **αυτόνομο** και να προσεγγίσει την **αυτοπραγμάτωσή** του. Σημασία για την επίτευξη αυτού του στόχου έχει η αντιμετώπιση της μητέρας κατά την παιδική ηλικία. Το περιβάλλον και οι παιδικές εμπειρίες είναι σημαντικές για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, αλλά μεγαλύτερη σημασία έχει το πώς το άτομο νιώθει εδώ και τώρα. Το άτομο έχει **έμφυτη την ανάγκη για κίνηση προς τα εμπρός και αυτοκατευθύνεται**.

Όσον αφορά την απάντηση στο ερώτημα: Τι παίζει μεγαλύτερο ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας, η κληρονομικότητα ή το περιβάλλον, μελέτες έχουν δείξει ότι και τα δύο συνεισφέρουν σε μεγάλο βαθμό.

Όταν μιλάμε για διαταραχές της προσωπικότητας εννοούμε ότι η συμπεριφορά του ατόμου ξεφεύγει από την κανονική και συνηθισμένη.

Η διάγνωση και αντιμετώπιση των διαταραχών προσωπικότητας είναι έργο της Κλινικής Ψυχολογίας και της Ψυχιατρικής

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις Νευρώσεις (άγχος, φοβίες, νευρωσική κατάθλιψη, υποχονδρίαση κτλ.), Ψυχώσεις (μανιοκατάθλιψη, σχιζοφρένεια), Ψυχοπαθητική προσωπικότητα, Διαταραχές λήψης τροφής, κ.ά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ποιος είναι ο αρχικός ορισμός της προσωπικότητας στην αρχή του κεφαλαίου;
2. Ποιες είναι μερικές από τις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τη μελέτη της προσωπικότητας; Ποιοι τις θεμελίωσαν;
3. Με δικά σας λόγια περιγράψτε πώς εσείς κατανοείτε τα τρία στοιχεία της δομής της προσωπικότητας (εκείνο, εγώ, υπερεγώ) κατά το Φρόυντ;
4. Πώς διαφέρει η Ψυχαναλυτική προσέγγιση από την Ουμανιστική;
5. Πώς διαφέρει η Συμπεριφοριστική προσέγγιση από την προσέγγιση των Ατομικών Χαρακτηριστικών;
6. Με βάση αυτά που διαβάσατε απ' όλες τις θεωρίες σχετικά με το θέμα «κληρονομικότητα ή περιβάλλον», βγάλτε ένα γενικό συμπέρασμα για το ρόλο καθενός στην ανάπτυξη της προσωπικότητας.
7. Ποια θεωρία ή θεωρίες προσωπικότητας ταιριάζει περισσότερο με τη δική σας φιλοσοφία και γιατί;
8. Σε ένα φύλλο χαρτιού γράψτε μερικά από τα ατομικά σας χαρακτηριστικά (εμφάνιση, ιδιότητες). Ποια από αυτά πήρατε από τη μητέρα σας, ποια από τον πατέρα σας; Τι είδους χαρακτηριστικά είναι (εμφάνιση, συμπεριφορά κτλ.); Ποια είναι εντελώς αντίθετα από αυτά των γονέων σας; Πώς νομίζετε ότι τα αποκτήσατε; Συζητήστε τις απαντήσεις με τους συμμαθητές σας μέσα στην τάξη. Τι ισχύει γι' αυτούς; Τι ισχύει για εσάς;

Σε ομάδες των 3-4 ατόμων εντοπίστε και συζητήστε μερικά χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε μερικούς από την ομάδα και μερικά που είναι μόνο δικά σας. Αναφερθείτε σε χαρακτηριστικά που φαίνονται (χρώμα ματιών κ.ά.) και σε χαρακτηριστικά που δεν είναι ορατά (αγάπη για τα ζώα κ.ά.). Τι ομοιότητες υπάρχουν; Τι διαφορές; Μπορείτε να διακρίνετε πώς αυτά αποτελούν τον ξεχωριστό χαρακτήρα κάθε ατόμου;